

Vasile Canarache

**Monede autonome inedite din Dionysopolis
cu cronologia lor relativă**

MONEDE AUTONOME INEDITE DIN DIONYSOPOLIS ȘI CRONOLOGIA LOR RELATIVĂ

DE

V. CANARACHE

În lipsa unui studiu de sinteză asupra activității atelierelor monetare de la Dionysopolis — în Moesia Inferioară—R. P. Bulgaria, socotim necesar să grăbim publicarea, cel puțin parțială, a monedelor autonome¹. Cu acest prilej vom căuta să aducem în discuție unele probleme noi de ordin istoric, a căror însemnătate nu îngăduie întârziere. Nu ne vom ocupa de monedele epocii imperiale, limitându-ne la seriile monedelor autonome de bronz, pe care Dionysopolis le-a bătut între începuturile sec. III î.e.n. și începuturile sec. II e.n., când emisiunile au încetat, făcînd loc monedelor de tip imperial cu efiile și titulaturile oficiale ale lui Antoninus Pius.

Observăm că Dionysopolis este singurul oraș-stat din Pontul Stîng care a început să bată monedă proprie atît de tîrziu: Istros a început să bată monedă în sec.

¹ Pînă acum, n-au fost publicate decît cîteva monede autonome din Dionysopolis, cele mai multe, aflate în diverse colecții, rămînînd încă inedite. Cele din Muzeul Pembroke (cat. nr. 617), din Biblioteca de la Torino și din Muzeul Theupoli—Viena au fost înregistrate greșit de către Eckhel, *Doctr. num. vet.*, Vindobonae, 1794, vol. II, p. 14 și de către Mionnet, *Description de médailles antiques, grecques et romaines*, Paris, 1806, vol. I, p. 355, nr. 14, dar au primit unele rectificări de la B. Pick, *Die antiken Münzen von Dacien und Moesien*, Berlin, 1896, p. 131. Exemplarele publicate încă în secolul trecut de Murzakievici, în *Записки Одесскаго Общества истории и древностей*, III, 1853, p. 238, nr. 1 și 2, au fost bine atribuite Moesiei Inferioare, dar n-au fost recunoscute de Pick, *op. cit.*, p. 131, pentru Dionysopolis; el le-a atribuit greșit orașului Dionysopolis din Frigia. Dintre cele înregistrate de Tacchella în „Revue numismatique”, 1903, p. 208, nr. 23, unele au fost reluate și completate de N. A. Mușmov, *Античные монеты на Балканския Полуостров*, Sofia, 1912, p. 10—11 și de Leon Ruzicka, *Inedita aus Moesien Inferior*, în „Numismatische Zeitschrift”, 50, 1917, p. 100—101, nr. 369 — a — 370 — a.

VI—V, Mesembria și Apollonia în sec. V, Odessos și Callatis în sec. IV, iar Tomis în sec. IV—III¹. Deși emisiunile au început aici atât de târziu, totuși producția monetară a tînărului oraș de la granița Scîției Mici a fost abundentă și variată. Nicăieri în Pontul Stîng nu putem urmări mai bine decît la Dionysopolis, în reflexul producției monetare, evenimentele politice și mișcarea stadiilor cultural-economice.

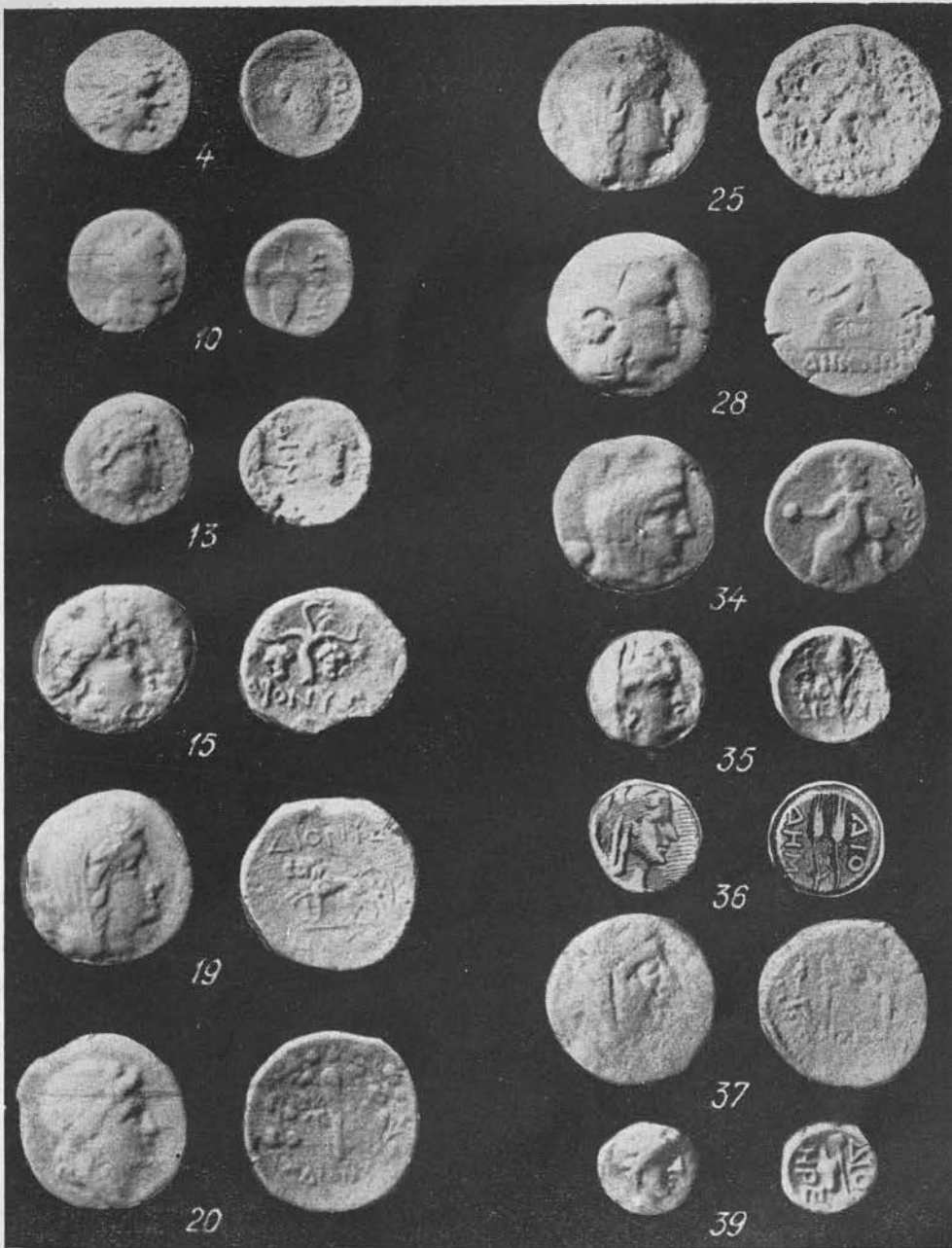
Pentru prezentarea de față — parțială și provizorie — am folosit în primul rînd cele aproximativ 30 de monede autonome din colecția proprie, precum și mulajele pe care cu o bună înțelegere a spiritului de colaborare și ajutor mi le-a trimis Cabinetul numismatic din Sofia al Muzeului de antichități al R. P. Bulgaria. Am înregistrat și monedele de la Academia R.P.R. și de la Cabinetul numismatic al Muzeului de antichități din București. Am folosit publicațiile de bază ale lui D. Tacchella, B. Pick, L. Ruzicka și N. Mușmov. Necunoscînd monedele Muzeului din Varna, și nici publicațiile din ultimii ani, nu putem socoti lucrarea completă; „ineditul” menționat în cuprinsul părții tehnice a studiului prezent, trebuie considerat ca atare numai față de publicațiile citate în nota de mai sus și la rezervele din notele ce însoțesc descrierea monedelor.

Am clasat întregul material adunat în 12 grupe. Am bazat clasificarea în special pe studiul comparativ al formelor, al elementelor tehnice, al iconografiei, stilului și grafiei. În ce privește cronologia pe care am dat-o grupelor, nu o putem socoti decît relativă, neavînd cunoștință despre descoperiri de monede din Dionysopolis în stratele de cultură închise și datate.

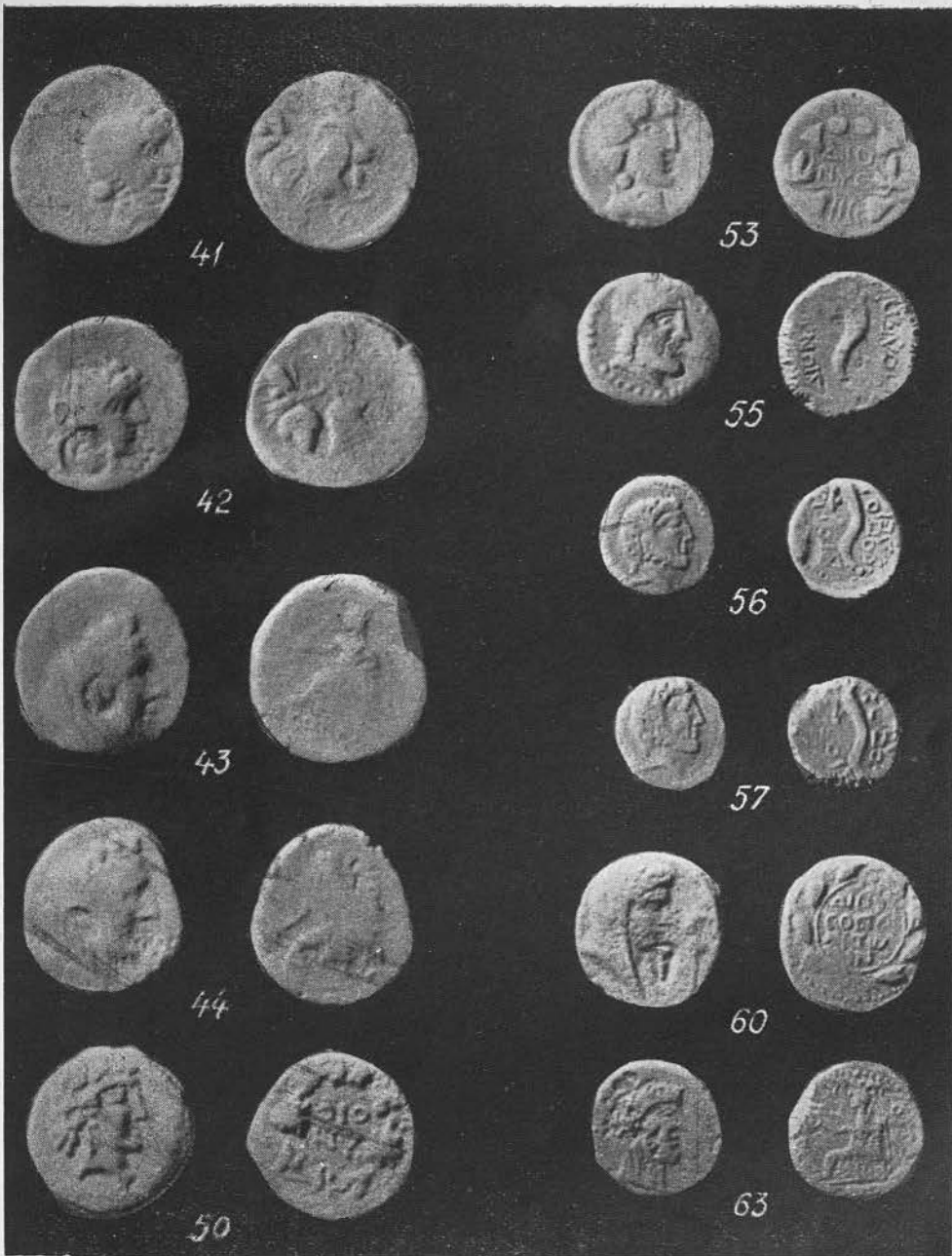
Pentru prima grupă, pe care am delimitat-o în jurul anului 300 î.e.n., ne-a fost prețioasă similitudinea cu monedele de bronz ale lui Filip și Alexandru, precum și prezența consecventă pe revers a siglelor monetare monogramate, atât de caracteristice epocii elenestice timpurii (după această epocă monograma începe să fie înlocuită prin numele întreg ori prescurtat al magistratului monetar, pentru a fi reluată mai târziu). Un singur exemplar din seria acestor monede timpurii a fost publicat în catalogul British Museum 1906, dar el a fost greșit atribuit orașului Dionysopolis din Frigia. De atunci însă, un număr însemnat de astfel de monede au fost găsite în Dionysopolis dintre Bizone și Odessos, și nici una similară în regiunea frigiană. Șase din cele opt exemplare inedite de acest fel, din colecția proprie, cu sigle necunoscute încă (ΑΠ—ΑΓ, monogramat) au fost găsite pe valea care curge în centrul orașului Balcic, lângă vechile băi turcești, iar două la Teke, în imediata vecinătate a Balcicului.

Alt grup de monede inedite (trei în colecția proprie și una în Muzeul de la Sofia), plasate ca tip 2 în aceeași grupă I, se caracterizează prin nominalul superior (7 grame și 18—20 mm), precum și prin revers, pe care găsim o coardă de viță de vie cu doi ciorchini atârnați, revers pe care apar aceleași monograme cu Α și Γ, iar imediat după aceea numele întreg al lui ΔΙΟΥ.

¹ Această datare va fi documentată într-un studiu aflat în pregătire.

Monede autonome din Dionysopolis.

Monede autonome din Dionysopolis.

Grupa II ilustrează o autentică reprezentare a stilului elenistic bun, întârziat încă în arta monetară pontică. Aici intră monede de nominal superior (9—10 grame și 23 mm), avînd pe avers bustul Demetrei cu vâl, iar pe revers biga trasă de doi lei. Tipul și stilul corespund cu mijlocul sec. III î.e.n. Găsim o perfectă analogie cu monedele callatiene și cu acelea ale regelui scit Canites, pe care le considerăm contemporane.

Moneda de același nominal avînd bustul lui Dionysos, cu coroana de iederă, și măciucă, cu două stele și numele lui TIMH... (publicată de D. Tacchella și apoi de B. Pick și N. Mușmov) am menționat-o în jurul anului 200, așa cum a apreciat-o și Pick, plasînd-o în grupa III.

În grupa IV (150—100 î.e.n.) am plasat întreaga serie cu Demetra cu vâl pe avers, iar pe revers cu zeitatea feminină cu coroană murală pe cap șezînd pe tron spre stînga. În această serie apar mai multe nume de magistrați necunoscuți încă: ΔΗΜΟΦΩΝ-ΑΠΟΛΛΩΝΙΟΣ-ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ TIMH din grupa precedentă.

Moneda de nominal mic (nr. 35) cu Demetra pe avers, cu un spic mare de grîu la mijloc, cu tije și frunzulițe pe revers, iar jos, în ambele părți ale cîmpului, ΔΙΟ/ΝΥ, formează o grupă cu nr. 36 publicat de către M. Sutz u și cu moneda din colecția proprie găsită la Teke în 1932, în care chipul Demetrei începe să prezinte semne de barbarizare (nr. 37). Reversul acestei monede se deosebește prin apariția, pentru prima oară, a două facle aprinse și a unui spic de grîu. Tipul poate fi socotit posterior seriei clasice cu Demetra, și deci apropiat anului 100 î.e.n.

În grupa următoare (VI) am înregistrat moneda inedită aflată în două exemplare similare în colecția proprie, care are pe avers bustul ușor barbarizat al lui Dionysos privind spre dreapta, iar pe revers tirsosul și un ciorchine, cu numele prescurtat HPE. Este cel mai mic nominal cunoscut la Dionysopolis (1,5 grame și 10 mm). După stilul decadent nu poate fi vorba decît tot de jurul anului 100.

În grupele VII și VIII am propus, pentru jumătatea sec. I î.e.n., monedele inedite de nominal superior, în care tipul lui Dionysos (nr. 41—42), ca și figura Demetrei, sînt — ca de altfel întreaga execuție tehnică — atît de barbarizate încît pare evident că nu mai poate fi vorba de o producție a meșterilor monetari greci. Este vizibil că avem de-a face cu surfrapare pe monede mai vechi, scoase din uz. Pe de altă parte, numele magistratului AKOPNI[ON], ca și stilul și factura, indică aproape fără îndoială epoca de decădere economică și culturală dintre Lucullus, Hibrida și Burebista (grupa VIII, nr. 43—44).

Cred că am atribuit just și seria monedelor din grupa IX pentru prima jumătate a sec. I din e.n. Aici se poate observa clar lupta de redresare a stilului: un început ușor de depărtare de la stilul profund barbarizat de pe vremea lui Burebista, și un vioi început de revenire la grafia și iconografia clasică, de astă dată sub influența elementului roman statornicit în regiune. În special tehnica și metalul galben de calitate superioară de la nr. 52—54 ne îndreptățesc această apreciere.

Moneda cu capul destul de tânăr al lui Zeus și cu cornul abundenței pe revers, pe care apare pentru prima dată numele orașului sub forma ΔΙΟΝΥΣΟΠΟΛΕ[ΙΤΩΝ], a fost bine atribuită de Murzakievici („Memoriile soc. Odesa”, III, 238, 1 și 2) Moesiei Inferioare și deci orașului nostru. Pick a greșit făcînd rezerve în această privință și atribuind moneda (în notele din josul numerelor 371 și 372), Frigiei. La Balcic s-a găsit o întreagă serie din monedele acestui tip. Muzeul din Sofia posedă cîteva exemplare, iar alte două, găsite de noi la Balcic, se află în colecția proprie. Toate aparțin celei de-a doua jumătăți a sec. I e.n., cînd la Dionysopolis, ca și în celelalte orașe din Pontul Stîng, sigma unghiular se transformase deja în sigma lunar (aproximativ în jurul anului 40—60). Monedele mai sus descrise au fost plasate în grupa X.

Monedele aproape identice cu cele din Callatis : Demetra cu vîl și faclă pe avers, apoi ΔΙΟΝΥΣΟΠΟΛΕΙΤΩΝ în 3 și 4 rînduri suprapuse și așezate în centrul unei cununi din spice de grîu pe revers, le-am pus în grupa XI. Ele au fost bătute aproape sigur la începutul sec. I din e.n. în atelierele locale refăcute, în care se reîntorseseră meșterii greci după îndelungatul refugiu din epoca lui Acornion-Burebista și după tulburările care i-au urmat.

În sfîrșit, grupa XII aduce o interesantă monedă autonomă din vremea imperială, în care observăm pe revers, pentru prima dată, legenda scrisă circular în jurul zeității șezînd pe tron. Maniera aceasta grafică constituie și ea una din particularitățile vremii preantoniniene.

Iată descrierea tehnică a monedelor autonome din Dionysopolis, care au stat la baza studiului nostru :

Grupa I

Tipul 1 ; circa 300 î.e.n.

1—2	<p><i>Av.</i> Capul lui <i>Dionysos</i> cu panglică de sub care părul încrîlonțat cade pe spate. Privirea spre dr.</p> <p><i>Rv.</i> <i>Ciorchine</i> de strugure cu coadă (la centru).</p> <p>ΔΙΟ în st. (vertical de sus în jos).</p> <p>Relieful deosebit de pronunțat pe ambele fețe. Nu cred că D. Tacchella în „Revue Numismatique”, 1903, p. 208, la nr. 23 și N. Mușmov în „тангичните монети” 1912, la nr. 79 și 81 (ambele fără reproduceri și greutate) să fi făcut referire la acest tip. De altfel, în mulajele primite de la Sofia nu am găsit un exemplar asemănător.</p>	Inedit	<p>2 ex. în Col. V. Canarache — București : 1) 3,15 g ; 14 mm, Balcic, 1935 ; 2) 2,85 g, 15 mm, Surtuchioi, 1938.</p>
3—10	<p><i>Av.</i> Întocmai ca mai sus (relieful mai puțin pronunțat).</p> <p><i>Rv.</i> <i>Ciorchine</i> de strugure cu crenguță (la centru).</p> <p>ΔΙΟΝΥΣΟ în dr. (vertical de sus în jos).</p> <p>Relieful redus. Ușor concav-convex. Cerc perlat.</p> <p>Observațiile de la precedentă în legătură cu publicațiile lui Tacchella și Mușmov sînt valabile și aici, deși în colecțiile Muzeului din Sofia se găsește un exemplar (nr. 10 la noi).</p>	Inedit	<p>8 ex. : 7 ex. în Col. V. Canarache — București (3—9) ; 1 ex. în Col. Muzeului de</p>

antichități din Sofia, R.P. Bulgaria (10); 3) ΔIONΥΣΟ literele punctate, 3,95 g, 18 mm, Balcic, 1935; 4) ΔIONΥ literele punctate 3,65 g, 16 mm, Mangalia, 1941; 5) ΔIONΥ, 2,75 g, 14 mm, Teke, 1935; 6) ΔIONΥ (se observă pe av. cunună de iederă și părul pare rulat, literele punctate), 2,65 g, 16 mm, Balcic 1935; 7) la fel 3,05 g, 14 mm; 8) la fel, 2,50 g, 15 mm, Balcic, 1935; 9) conservare proastă, 2,15 g, 15 mm; 10) ΔIONΥ, (după mulajul Muzeului din Sofia), 4,70 g, 15 mm.

11 Av. La fel ca mai sus, conservare proastă.

Rv. Ciorchine de strugure (la centru). ΔIONΥΣ[O], la dr. (vertical de sus în jos).

ΔIO, la st. (de sus în jos).

Inedit 1 ex. Col. V. Canarache — București : 2,35 g, 16 mm, Cavarna, 1938.

12 Av. Capul lui *Dionysos*, cu cunună de iederă și plete încrîlțate pe spate. Privirea spre dr. (Stil și conservare bună. Marginile aversului teșit tăiate).

Rv. Ciorchine de strugure (la centru). ΔIONΥ, în dr. (vertical de sus în jos). ΙΦΙΑ, în st. (vertical de sus în jos).

Inedit 1 ex. Col. V. Canarache — București : 3,60 g, 15 mm, Balcic, 1938.

13 Av. Întocmai ca mai sus.

Rv. Ciorchine de strugure (la centru). ΔION, la st. (vertical de sus în jos) (A și Γ legate) la dr. (orizontal).

Inedit 1 ex. Col. V. Canarache — București : 3,70 g, 17 mm, Teke, 1938 (Indicațiile lui N. Mușmov de la nr. 79 și 81 sînt prea lacunare și nedocumentate pentru a ține seama de o eventuală identitate cu ale noastre).

Tipul 2 ; 300—250 i.e.n.

14—15 Av. Capul lui *Dionysos* cu privirea spre dr. Părul rulat. Coroană de iederă. Marginile monedei teșit tăiate.

Rv. *Butuc* de vie cu două corzi, frunze și doi ciorchini de strugure.

ΔIONΥΣ[O] jos, (orizontal).

În exergă (A și Γ monograme).

D. Tacchella 2 ex : 14) Col. Muzeului din Sofia, 1903, „Rev. R.P. Bulgaria, 6,01 g, 20 mm; 15) Num.”, p. Col. V. Canarache—București : 6,65 g, 208, nr. 21. 22 mm, Sabla, 1938.

16 Av. Întocmai ca mai sus dar părul legat cu panglică (taenia).

Rv. *Butuc* de vie întocmai ca mai sus. ΔIONΥ, în exergă, fără monogramă. Sub ciorchinele din st. semnele unor litere (ar putea fi de două ori λ cu ligatură ori M ori Σ culcat.

D. Tacchella, 1 ex. la Muzeul din Sofia (?). Reproducerea lui Tacchella a fost preluată 1903, „Rev. Num.”, p. și de Mușmov la nr. 77 în tab. XII, 208, nr. 22, tab. XII, 4. 4. Balcic, cf. Tacchella.

17 Av. Întocmai ca mai sus.

Rv. *Butuc* de vie cu mai multe corzi, frunze și ciorchine.

ΔIO jos în exergă (orizontal).

ΔIOY în dr. (vertical de sus în jos):

Inedit 1 ex. Col. V. Canarache — București : 3,85 g, 16 mm, Balcic, 1938.

18 Av. Întocmai ca mai sus.

Rv. *Butuc* de vie ca mai sus.

ΔIO jos în exergă (orizontal) (A și II monograme) în dr.

Inedit 1 ex. Col. V. Canarache — București : 5,05 g, 18 mm, Cavarna, 1938.

Grupa a II-a, Tipul 3 ; circa 250 i.e.n.

19 Av. *Demetra* cu vâl sub care se văd cozile răsucite căzînd pe umeri (fără cunună de spice).

Rv. *Bigă* trasă de doi lei la pas către st. HΔY în exergă (orizontal).

Inedit 1 ex. Cabinetul numismatic al Academiei R.P.R., București (Inv. nr. 415), 9,10 g, 23 mm. Mangalia (2).

Grupa a III-a, Tipul 4 ; circa 200 i.e.n.

20—22 Av. *Dionysos* cu părul rulat în jurul capului, cunună de iederă și cozi căzute pe spate, privind spre dr.

- Rv. Cunună* de foi de iederă înăuntrul căreia : la centru *măciuca* cu virful în sus, *două stele* în dreapta și în stînga măciucii, iar mai jos, sub stele, tot în ambele părți *TI / MH*. În exergă ΔIONY.
- D. Tacchella**, 1923, „Rev. Num.,” p. 208, nr. 19, tab. XI, 11. 3. ex. : 20) Col. V. Canarache — București : 7,20 g, 24 mm, Sabla, 1938 ; 21) Muzeul din Sofia — R.P. Bulgaria : 21 mm, Balcic — Tacchella (nici Tacchella nici Mușmov care o înregistraseră la nr. 74 nu indică greutatea) ; 22) tot fără greutate la Pick nr. 369 provenind din Col. Imhoof—Blumer, fără înregistrarea literei I de la *TI / MH*, astfel că prima publicare bună rămîne aceea a lui Tacchella, după moneda provenită din Balcic.
- 23—24 *Av. Întocmai* ca mai sus, plus *contramarcă* cu cap neclar la st.
- Rv. La fel* ca mai sus, dar în locul silabelor *TI / MH* găsim *I + I*.
- B. Pick**, *Die antiken Münzen...*, 1898, p. 130, nr. 368. 2 ex. : 23) Muzeul de la Leningrad (după Pick, nr. 368, tab. II ; 16, cu 22 mm, fără indicarea greutății) ; 24) din Muzeul de la Sofia R.P. Bulgaria, după Mușmov, nr. 73, tab. II, 3.
- Grupa a IV-a, Tipul 5 ; 150—100 î.e.n.**
- 25 *Av. Demetra* voalată, cu privirea spre dr. ; de sub vâl ies cozile răsucite care cad pe umeri — Pe cap poartă kalathos.
- Rv. Zeitate* feminină, jumătate goală, șezînd pe tron spre st. Coroană murală înaltă pe cap. Cu mîna dr. întinsă ține patera. Cu cotul stîng se sprijină pe tympanon.
- ΔIONYΣ[O] la st. (vertical de sus în jos).
- ΔΗΜΟΦ... în exergă (orizontal).
- Inedit 1 ex. : Col. V. Canarache — București : 8,35 g, 24 mm, Mangalia, 1941, Stil bun. Marginile aversului pronunțat teșite.
- 26 *Av. La fel* ca mai sus, dar jos la st. *contramarcă* rotundă care ar putea fi a lui Hermes în profil spre dr. (după Tacchella ar fi un *pileus*).
- Rv. Zeitate* feminină, drapată cu coroană murală înaltă, șade pe tron spre st. ; în mîna dr. ține patera și cu st. se sprijină de tympanon.
- ΔIONYΣ la dr. (vertical de sus în jos). ΔΗΜΟΣ în exergă (orizontal).
- D. Tacchella**, 1903, „Rev. Num.,” p. 208, nr. 20, tab. XI, 12. 1 ex. : în Muzeul din Sofia — R.P. Bulgaria — 23 mm, Balcic, Tacchella, fără indicația greutății.
- 27 *Av. Întocmai* ca mai sus.
- Rv. La fel* ca mai sus cu excepția legendei din exergă care apare aici (Δ) Η Μ Ο.
- L. Ruzicka**, *Inedita aus Moesien infer. 1917*, p. 100 (28), nr. 369 a. 1 ex. : Col. L. Ruzicka — Viena ; 8,40 g, 23 mm.
- 28 *Av. Întocmai* ca mai sus.
- Rv. La fel*, dar legenda din exergă apare de astă dată integral și lizibil : ΔΗΜΟΦΩΝ
- Inedit 1 ex. : Col. V. Canarache — București : 8,52 g, 23 mm, Balcic, 1938.
- 29 *Av. Întocmai* ca mai sus dar fără *contramarcă*.
- Rv. Zeitate* feminină ca mai sus. ΔIONYΣΟΠΟ... în dr. (vertical de sus în jos).
- ΑΠΟΛΛΩΝΙΟ. în st. (vertical de sus în jos).
- Inedit 1 ex. : Col. V. Canarache — București : 5,65 g, 22 mm, Mangalia, 1933.
- 30—32 *Av. Întocmai* ca mai sus.
- Rv. La fel* ca mai sus, dar numai ΔION în dr. (vertical de sus în jos) și apoi TIMO în exergă (orizontal).
- Inedit 3 ex. : V. Canarache — București : 30) 7,15 g, 21 mm, Balcic, 1936 ; 31) 4,80 g, 19 mm Balcic, 1936, stil barbarizat. 32), degradată.
- 33—34 *Av. Întocmai* ca mai sus.
- Rv. La fel* ca mai sus dar legenda

verticală la dr. : ΔIONY, iar în exergă nimic.

Inedit 2 ex. : Col. V. Canarache — București : 33) 5,85 g, 20 mm, Balcic, 1935 ; 34) 5,35 g, 21 mm, Surtuchioi, 1938.

Grupa a V-a, Tipul 6 ; circa 100 î. e.n.

35 *Av.* Demetra cu vâl de sub care iese cununa de spice de grâu. Privirea spre dr.
Rv. Spic de grâu cu două tije și două flori de mac. ΔIO / NY jos, (orizontal despărțit în două de tija spicului).

Inedit 1 ex. : Col. V. Canarache — București : 2,35 g, 16 mm, Sabla, 1938 — Tițef.

36 *Av.* Întocmai ca mai sus, dar alt stil.
Rv. Două spice de grâu paralele. ΔIO în dr. (vertical de sus în jos). ΔHM în st. (vertical de sus în jos).

M. Sutz, „Bul. Soc. Num. Rom.”, 1915, XII, p. 170, f. 13. 1 ex. : Col. Sutz (Academia R.P.R. ?) București : 2,03 g, 13 mm.

Tipul 7 ; stil barbarizat, prima jumătate a sec. I î.e.n.

37 *Av.* Bustul Demetrei spre dr. cu vâl lung și probabil cunună de spice. Jos la st. contramarcă reprezentând, poate, un spic de grâu.

Rv. Două facle aprinse și, sus între ele, un simbol neclar ; la st. un spic de grâu. Jos împărțit în trei ΔI/ON/Y.

Inedit 1 ex. : Col. V. Canarache — București : 5,30 g, 23 mm, Balcic, 1936 — ing. Mititelu.

Grupa a VI-a, Tipul 8 ; aceeași epocă și stil

38—40 *Av.* Dionysos cu privirea spre dr. De sub cununa de iederă, pletele cad pe umeri.

Fig. 1. — Moneda barbarizată (nr. 39).

Fig. 2. — Surfrapare barbarizată (nr. 40).

Fig. 3. — Detalii de pe moneda magistratului Acornion.

Fig. 4. — Varianta de la precedenta (nr. 42).

Rv. Ciorchine de strugure în st.

Tirs în picioare la dr.

ΔIO la dr. (vertical de sus în jos).

HPH la st. (vertical de sus în jos).

3 ex. : Col. V. Canarache ; 38) 1,87 g,

12 mm ; 39) 1,50 g, 13 mm ; 40) 1,42 g,

12 mm, Balcic, 1936 — 1938.

Inedit

Grupa a VII-a, Tipul 9 ; 70—50 î.e.n.

41

Av. Capul lui *Dionysos* cu cunună de iederă și coc la spate.

Rv. Zeitate feminină șezînd pe tron către st. Coroană murală pe cap. În mina dr. ține un ciorchine de strugure neobișnuit de mare, două spice de grâu și (probabil) o floare de mac, toate împreunate în aceeași mină. ΔIONΥΣO în dr. (vertical de sus în jos). ΔIONΥΣ în exergă (orizontal).

Inedit

1 ex. : Col. V. Canarache—București : 7,30 g, 23 mm. De remarcat că moneda prezintă vizibile urme — mai ales pe avers — după care se stabilește că a fost bătută peste o monedă mai veche. Ca și exemplarul ce urmează, stilul *barbarizat* se arată evident mai ales în formele de pe revers, Balcic, 1938.

42

Av. La fel ca mai sus, dar în plus contramarcă rotundă reprezentînd pe *Demetra* cu vâl spre dr.

Urmele monedei mai vechi peste care s-a făcut imprimarea sînt foarte vizibile în fața figurii lui *Dionysos* unde apare un alt profil mai mare și mai viguros, făcînd impresia unei duble frape.

Rv. La fel ca mai sus, dar legendele sînt depărtate și nu vedem în cea verticală decît ... ΣO... iar în cea orizontală numai ΔION...

Inedit

1 ex. : Col. V. Canarache—București : 7,50 g, 23 mm. Ca și mai sus stilul *barbarizat*. Calaignidere-deal, 1937.

Grupa a VIII-a, Tipul 10—50 ; 30 î.e.n.

43

Av. *Demetra* (bust) spre dr. purtînd pe cap coroana murală cu trei turnuri și deasupra vâlul care cade pe spate. În stînga, jos, contramarcă reprezentînd (probabil) capul *Demetrei* voalat spre dr.

Rv. Zeitate feminină șezînd spre st. cu coroană murală pe cap. În mina dr. întinsă ține *patera*, iar mina st. e pusă în șold.

ΔIONΥΣO în dr. (vertical de sus în jos).

AKOPNI în exergă (vertical).

Inedit

1 ex. : Col. V. Canarache—București : 6,80 g, 24 mm. Balcic — baie, 1938.

44—45

Av. Întocmai ca mai sus.

Rv. La fel ca mai sus, dar în legenda orizontală din exergă nu se vede decît ...O... ceea ce nu ne dă sigur pe AKOPNION. Poate fi și ΔIONΥΣIOΣ și în acest caz s-ar atașa exemplarul din colecția L. Ruzicka — Viena.

L. Ruzicka, *Inedita aus Moesien Inferior, 1917*, p. 100 (28), 369 b.

2 ex. : (?) 44) Col. V. Canarache—București, Teke 1937 : 5,70 g, 22 mm ; 45) (?) Col. L. Ruzicka — Viena : 6,95 g, 22 mm.

Grupa a IX-a, Tipul 11 ; începutul erei noastre

46

Av. *Dionysos* cu cunună de iederă privind spre dr.

Rv. ΔIONΥ

COΠO

Δ . . .

. . . . .
în patru rînduri cuprinse într-o coroană de ciorchini și foi de viță.

B. Pick, *Die antiken Münzen, 1898*, p. 130, nr. 369, tab. II, 17.

1 ex. : Paris, Mionnet, 7, 553, 310, cf. Pick 369 care o atribuie greșit Frigiei.

47—48

Av. Întocmai ca mai sus.

Rv. La fel, dar legenda :

ΔION

ΥCO

ΠO

.....

M. Muşmov, 1912
L. Ruzicka, 1917
2 ex. : 47) Muzeul din Sofia — R.P. Bulgaria- (?) conf. N. Muşmov, *Античните монети*, tab. II, 1, necomplet prezentată ; 48) Muzeul din Bucureşti (conf. L. Ruzicka, *Inedita aus Moesien Inferior*, nr. 370 a 1) : 7,00 g, 21 mm.

49—51 *Av.* Întocmai ca mai sus.
Rv. La fel, dar legenda prescurtată în două rinduri

ΔIO

NY

VARIANTĂ
3 ex. : 49) Col. V. Canarache — Bucureşti : 6,25 g, 21 mm ; 50) aceeaşi colecţie, 5,60 g, 20 mm, Balciu, 1935 ; 51) Muzeul din Sofia — R.P. Bulgaria : 5,80 g, 22 mm.

52—54 *Av.* Întocmai ca mai sus. Capul conturat la spate de crestături.

Rv. La fel ca mai sus, dar legenda :

ΔIO

NYC

VARIANTĂ
3 ex. : Col. V. Canarache — Bucureşti : 52) 5,15 g, 18 mm ; 53) 4,65 g, 19 mm ; 54) 42,20 g, 18 mm, Balciubaie, 1937.

Grupa a X-a, Tipul 12 ; a doua jumătate a sec. I e. n.

55—57 *Av.* Zeus cu barbă scurtă privind spre dr.

Rv. Cornul abundenţei cu vârful în jos. În stînga ΔIONY, iar în dr., în alte două rinduri CO şi apoi ΠOΛEI (55), sau în aceeaşi ordine ; ΔIONY / COΠO / ΛEI (56).

INEDIT
3 ex. : Muzeul din Sofia — R.P. Bulgaria : 55) 4,25 g, 18 mm ; 56) 3,45 g, 14 mm ; 57) 2,41 g, 13 mm. Aceste exemplare înregistrate după mulajele primite de la Sofia ar putea să fie acelea pe care N. Muşmov le indică

la nr. 78 şi 80, unde savantul bulgar a crezut că vede figura lui Dionysos cu barbă (78) şi pe aceea a lui Heracles (80). Nici una nu poate corespunde deoarece o analiză atentă arată că avem de-a face cu chipul lui Zeus ceea ce atestă de altfel şi atributul acestuia, cornul abundenţei de pe revers.

Grupa a XI-a, Tipul 13 ; spre sfîrşitul sec. I e. n.

58—62 *Av.* Demetra (bust) spre dr. Văl şi cunună de spice. În faţă un simbol care ar putea fi floare de mac cu tije lungă. Între simbol şi bărbie o contramarcă de formă ovoidală în cuprinsul căreia poate fi litera T.

Rv. Cunună cu spice de grîu. În mijloc, în patru rinduri :

ΔIONY

COΠO

ΛITΩ

N

B. Pick, Die antiken Münzen, 1898, p. 131, nr. 371.
3 ex. : 58) şi 59) la Viena şi Paris (conf. Pick care nu indică greutatea. 60) Col. V. Canarache — Bucureşti ; 5,60 g, 21 mm, Mangalia, 1943 ; 61) aceeaşi colecţie, cu uşoară deosebire la împărţirea legendei în patru rinduri : ΔION / YCOΠ / OΛEI / ... 6,90 g, 22 mm ; 62) aceeaşi colecţie, degradată, 6,20 g, 22 mm, Cavarna, 1937.

Grupa a XII-a, Tipul 16 -- sec. II e. n.

63 *Av.* Demetra cu vâl, bust spre dr.

Rv. Zeitate feminină pe tron spre st. cu coroană murală pe cap. Cu mina dr. întinsă ţine patera. Legenda circulară începînd din st. jos Διονυ/σολο şi sfîrşind probabil jos, orizontal, cu [Δειτλι] care nu se vede.

INEDIT
1 ex. : Muzeul din Sofia, R.P. Bulgaria : 4,40 g, 17 mm.

În cele 34 de posturi am prezentat aici un număr total de 63 monede, atâtea câte ne-au stat la îndemână pînă acum. 21 sînt inedite și 2 variante, astfel că cele cunoscute se reduc la 13. Față de numărul total de 63 exemplare studiate, socotind numărul posturilor la 34, înseamnă că dispunem de 29 dublete.

Fără îndoială că atît numărul monedelor autonome din Dionysopolis cît și o mai precisă cunoaștere a lor se va putea face numai în măsura în care toate publicațiile și toate colecțiile vor putea fi amănunțit cercetate. De aceea — repetăm ceea ce am spus și în partea introductivă — studiul de față are un caracter provizoriu. Rectificări și completări sînt posibile pînă la apariția unui Corpus complet pe care îl așteptăm cu mult interes.

Lucrarea de față, pe lîngă o cronologie relativă, mai aduce și o primă listă de magistrați monetari, însumînd 13 nume întregi și prescurtate : ΑΓ (poate 'Αγάθων)) ΑΠ (poate 'Απατούριος), ΑΚΟΡΝΙ... ('Αχορνιων), 'Απολλώνιος, ΔΙΟΥ, Διονύσιος, ΔΗΜΟΦΩΝ, ΗΡΕ..., ΗΔΥ..., ΙΦΙΑ..., ΛΑ..., ΤΙΜΟ..., ΤΙΜΗ.... O întregire sigură a acestor nume nu poate fi posibilă în stadiul de azi al documentării noastre.

Din examinarea monedelor prezentate mai sus se pot trage totuși concluzii deosebit de valoroase pentru studiul vieții politice și al evenimentelor economice și sociale care au frământat viața orașului în cuprinsul primului secol dinaintea erei noastre.

Dacă urmărim cu atenție tipurile monetare clasate în cele 12 grupe cronologice, putem observa fără multe dificultăți că iconografia rămîne aproape constant aceeași, pe cînd stilul și execuția tehnică a seriilor monetare variază în mod cu totul neobișnuit la intervale foarte scurte. Dionysos și Demetra rămîn mereu zeități principale, iar Zeus cu totul secundar. Pe toate monedele găsim atributele comune celor trei zei ai Dionysopolului : cununa de iederă, de viță de vie și de spice de grîu, apoi ciorchini de struguri, spice de grîu, făclii aprinse, cornul belșugului și o singură dată Tirsul. Lipsese cu totul : Dioscurii, Atena, Heracles, Apollon și Hermes (aceasta din urmă pare totuși că apare de două ori, dar în contramarcă), atît de comune în iconografia tuturor celorlalte orașe-state din Pontul Stîng. În consecință lipsesc și atributele acestora.

Dintre cele patru zeități ale orașului, domină Dionysos, urmat de Demetra. Vița de vie și spicul de grîu dovedesc că la baza vieții locuitorilor orașului stătea viticultura și agricultura, și nu comerțul, și nici artele sau războiul.

O importantă contribuție la cunoașterea condițiilor de viață locală o aduc și monedele de la nr. 41—42 și 43—44. Primele două sînt bătute peste pastila unor monede mai vechi, ale căror urme se mai păstrează pe ambele fețe. Aceasta dovedește o epocă de criză economică. Pe de altă parte figura lui Dionysos, și mai ales reprezentarea de pe revers, unde zeitatea feminină cu coroană murală pe cap, apare în forme cu totul barbare, dovedesc că în această perioadă, meșterii monetari calificați, care ceva mai devreme executaseră monede de bună artă elenistică tîrzie (seriile pînă la nr. 34 inclusiv), nu se mai aflau în oraș.

Fără îndoială, meșteri improvizați, în special oameni din lumea barbară scită și geto-tracă, despre care se știe că invadaseră orașul la această epocă, au luat locul meșterilor greci, despre care se poate presupune că fugiseră și ei din oraș împreună cu marea majoritate a locuitorilor greci încă din deceniile al treilea și al patrulea din primul secol î.e.n., când și-au făcut apariția Lucullus și fiorsul Antonio Hibrida. Evenimentele următoare au sărăcit și mai mult orașul. În anii 50—48, î.e.n., când erau în toi luptele dintre Cesar și Pompei, când Burebista trata cu Pompei prin intermediul Dionysopolului, orașul era în fierbere și fugarii nu se întorseseră încă. Știrile literare lăsate de autorii antici vorbesc despre această stare nenorocită a tuturor orașelor grecești de pe coastă. Inscricția în cinstea lui Acornion întărește știrile asupra stării de mizerie de la Dionysopolis la jumătatea sec. I î.e.n.

Materialul clasat de noi este în perfectă concordanță cu celelalte documentări și ilustrează în chip concret datele istorice. Mai mult decât atât. Numele lui Dionysios ca magistrat monetar pe monedele contemporane cu Acornion arată că ar putea fi vorba de tatăl acestuia, semnalat și în inscripția de la Balcic. În acest caz, tatăl lui Acornion, Dionysios, a fost și el, dacă nu mare preot al orașului, cel puțin magistrat de frunte, dacă nu cumva funcția de mare preot asigura la Dionysopolis în același timp și pe aceea de magistrat monetar.

Pe monedele nr. 43 și 44 găsim, fără nici un dubiu, numele aproape întreg al lui Acornion (AKOPNI) plasat în partea de jos a cîmpului monedei, acolo unde se punea întotdeauna numele magistratului monetar. Din citirea rîndului 16 al inscripției de la Balcic, reiese clar că în anii 62—60, când Antoniu Hibrida era proconsul în Macedonia și Tracia, Acornion îndeplinea atribuțiile de mare preot al orașului. Același Acornion s-a întilnit în vara anului 48 cu Pompei. Se poate dar socoti că Acornion a condus orașul timp de peste zece ani în calitate de mare preot sub protecția lui Burebista.

Prezența numelui lui Acornion, cu calitatea de magistrat monetar pe monede care aparțin sigur aceluiași timp, ridică problema dacă această dublă atribuție indică o stare excepțională în administrarea orașului, sau corespunde unei reguli uzuale.

Problema magistraturilor monetare în orașele Pontului Stîng nu este cîtuși de puțin rezolvată. Obișnuit, numele și siglele de pe reversul monedelor sînt atribuite magistraților monetari. Dar nu se știe precis dacă ele indică pe funcționarii însăreinați în mod special cu organizarea și controlul monetărilor, sau dacă sînt ale marelui preot eponim. Cazul special al lui Acornion și — se pare — al lui Dionysios, tatăl și predecesorul lui în slujbă—pune bazele unei discuții largi și, de astă dată, documentate, asupra unei probleme care interesează atît de mult pe numismați și pe istorici.

Simpla funcție de preot sau de mare preot nu se limita în genere numai la atribuții religioase. Preotul era magistrat ales și putea conduce oricînd treburile laice ale unui sector din viața orașului. Astfel preoții eponimi ai diferiților zei dețineau totodată și magistraturi comune, cum ar fi aceea de agoranomi. De ce preotul n-ar fi putut fi și magistrat monetar? În orașele periferice ale lumii grecești, și mai ales în vremuri

grele de război sau de crize economice, mai multe magistraturi în mîna aceleiași personalități proeminente își găsesec justificare.

De altfel Acornion, mare preot al zeului eponim Dionysios și magistrat monetar al orașului, n-ar fi un caz izolat. La Istria, Aristagora, în repetate rînduri preot al diferiților zei, a fost și agoranom, magistrat al pieței comerciale.

În același timp, găsim numele lui și pe monedele istriene de bronz de la mijlocul secolului I î.e.n. Aristagora a funcționat deci și ca magistrat monetar la Istria. Tot așa s-a putut întîmpla și cu Acornion, în aceeași epocă, la Dionysopolis. Trebuie deci luată în considerare ipoteza că, cel puțin în epoca preromană, orașele grecești ale Pontului Stîng nu aveau magistrați monetari special aleși, atribuțiile lor fiind date în sarcina preoților.

НЕИЗВЕСТНЫЕ АВТОНОМНЫЕ МОНЕТЫ ИЗ ДИОНИСОПОЛИСА И ИХ ОТНОСИТЕЛЬНАЯ ХРОНОЛОГИЯ

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

В ожидании более обширного исследования автономных монет и монет императорской эпохи, выпущенных в вольном городе Дионисополисе, автор описывает 61 автономную монету; большая часть их типов и вариантов была до сих пор неопубликована.

Классификация материала на основании иконографического анализа, характера начертания и стиля привела к подразделению его на 12 отдельных групп, которым автор присваивает и хронологический порядок. Несомненно, это относительный хронологический порядок ввиду того, что все интересующие автора монеты входят в состав общественных и частных коллекций и происхождение их случайно. Ни одна из них не была найдена *in situ*, в замкнутом культурном слое, или иначе датирована при археологических раскопках. Место находки монет ограничивается, однако, территорией города Балчика на западном побережье Черного моря и узкой площадью вокруг него до Одессоса (Варны) и Бисоне (Каварны).

Так, самая ранняя серия (табл. I, №№ 4, 10, 13, 14) относится приблизительно к 300 г. до н.э. Великолепная неизвестная монета № 19 (табл. I), с еще не встречавшимся до сих пор изображением колесницы со львами на оборотной стороне, типична для стиля середины III века, и приближается к типу 200 года, к которому относится экземпляр с изображением Диониса (табл. I, № 21).

Начало упадка монетного искусства в Дионисополисе ярко иллюстрируют в IV и V группах экземпляры №№ 35 и 36 на табл. I, представляющие очевидные признаки варваризации на рубеже I века до н.э.

С этого момента (табл. II) упадочность стиля растет вплоть до второй половины I века н.э., когда отмечается заметное улучшение, объясняемое новым порядком и устойчивостью вследствие включения области в систему организации империи.

Автор придает особое значение монетам VI и VII групп; он стремится уловить в них отзвук великих событий, потрясавших внутреннюю жизнь города Дионисополиса от момента появления Лукулла в 72 г. до н.э., прохождения через город кровожадного Антонина Гириды в 61—60 гг. до н.э. и до вмешательства Бурбисты в 50—48 гг. до н.э., о котором свидетельствует известная надпись в честь Акориона в Балчике.

В этот короткий период времени по причине отсутствия квалифицированных греческих мастеров монетного дела, бежавших вместе с большей частью населения, монеты чеканили мастера-самоучки из наводнивших город варваров.

Тип с изображением Диониса на лицевой стороне и Кибелы на оборотной (табл. II, №№ 39,40) ярко выявляет импровизированный варварский стиль, а перечеканка пластинок некоторых древних монет ясно указывает на полный экономический кризис.

Столь же значительно, повидимому, и то, что впервые в ономастике понтийских монет на монетах из Дионисополиса, хронологически отнесенных к половине I века до н.э. (№№ 41,42), появляется имя Акорниона, как должностного лица при монетном дворе.

Мы знаем Акорниона как посла Бурбисты к Помпею, как великого жреца в Дионисополисе и благодетеля города; однако ни надпись, ни другие источники не доказали до сих пор, что Акорнион, как должностное лицо, имел отношение и к монетному делу.

Исходя из этого положения автор выдвигает вопрос, не включало ли в понтийских городах звание великого жреца бога-эпонима и светские обязанности, например, чиновника при монетном дворе, агоранома и т.п. или же эти должности входили в обязанность тех же лиц в период, когда они бывали свободны от обязанностей жреца и служителя бога-эпонима. В связи с этим вопросом, заслуживающим в дальнейшем широкого обсуждения, следует упомянуть об аналогичном случае Аристагора в Истрии.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

- Таблица I. — Автономные монеты из Дионисополиса.
 Таблица II. — Автономные монеты из Дионисополиса.
 Рис. 1. — Варваризованная монета (№ 39).
 Рис. 2. — Варваризованная перечеканка (№ 40).
 Рис. 3. — Детали на монете магистрата Акорниона.
 Рис. 4. — Вариант монеты, изображенной на рисунке 3 (№ 42).

MONNAIES AUTONOMES INÉDITES DE DIONYSOPOLIS ET LEUR CHRONOLOGIE RELATIVE

(RÉSUMÉ)

Dans l'attente d'une plus ample étude consacrée aux monnaies autonomes et à celles de l'époque impériale, émises par la ville-état de Dionysopolis, l'auteur décrit 61 monnaies autonomes, dont la plupart des types et des variantes sont, jusqu'à présent, inédits.

Le classement du matériel, en raison de son analyse iconographique, du caractère graphique et du style, a déterminé la création de 12 groupes bien distincts, que l'auteur s'efforce de ranger chronologiquement. Certes, ce classement chronologique est relatif, étant donné que toutes les monnaies étudiées ci-dessus se trouvent dans des collections différentes, publiques et particulières, et que leur provenance est problématique. Aucune d'entre elles n'a été découverte *in situ*, dans des couches de culture bien délimitées ou datées, par suite de fouilles archéologiques. Leur provenance est néanmoins limitée au territoire de la ville de Balçic, sur la côte Ouest de la Mer Noire, et à ses environs, depuis Odessos (Varna) jusqu'à Bisone (Cavarna).

C'est ainsi que la série la plus ancienne (pl. I, nos 9, 10, 13, 14) doit remonter à environ l'an 300 avant notre ère. La splendide pièce inédite (pl. I, n° 19) dont le revers représente, pour la première fois, un bige tiré par des lions est un exemplaire typique du style du milieu du IIIe siècle (et doit remonter à l'an 200), auquel appartient l'exemplaire portant l'effigie de Dionysos de la planche I (n° 21).

Les débuts de la décadence de l'art monétaire à Dionysopolis sont bien marqués par les groupes IV et V, dont les deux exemplaires de la planche I (n° 35 et 36) offrent des signes évidents d'un art „barbarisé”, vers le début du Ier siècle avant notre ère.

Dorénavant (planche II), la décadence du style va en s'accroissant jusqu'à la seconde moitié du Ier siècle de notre ère, lorsque se dessine un visible redressement, justifié par l'ordre nouveau et par la stabilité imposée par l'organisation impériale de la région.

L'auteur attribue une importance tout particulière aux monnaies des groupes VI et VII. Il essaye d'y surprendre la trace des grands événements subis par la ville de Dionysopolis entre la date de l'apparition de Lucullus, en 72 avant notre ère, d'une part, le passage du sanguinaire Antoine l'Hybride, en 61—60 avant notre ère, d'autre part, et enfin, l'intervention de Boerebistès en 50—48 avant notre ère. Cette dernière résulte de la célèbre inscription en l'honneur d'Acornion trouvée à Balçic.

Au cours de ce bref laps de temps, par suite de l'absence des maîtres monnayeurs grecs qualifiés qui s'étaient enfuis en même temps que la plupart des habitants, c'étaient des maîtres improvisés, recrutés parmi les barbares qui avaient pénétré en masse dans la cité, qui frappaient les monnaies.

Le type de monnaie à l'effigie de Dionysos à l'avvers et celle de Cybèle au revers (pl. II, nos 39—40) met en évidence un style barbare, d'improvisation, alors que la surfrappe sur les pastilles de monnaies anciennes révèle nettement une misère économique complète.

Tout aussi importante semble être l'apparition, pour la première fois dans l'onomastique monétaire du Pont gauche, du nom d'Acornion, magistrat préposé à la monnaie, gravé sur les pièces de Dionysopolis qui sont datées, chronologiquement, précisément du milieu du Ier siècle avant notre ère (nos 41, 42).

Acornion est connu comme ambassadeur de Boerebistès auprès de Pompée, comme grand prêtre à Dionysopolis et comme bienfaiteur de la ville, mais nulle inscription, non plus que d'autres sources historiques, ne l'avait montré jusqu'ici revêtu des fonctions de magistrat préposé à la monnaie.

Partant de cette constatation, l'auteur se demande si dans les villes pontiques la magistrature du grand prêtre du dieu éponyme ne comprenait pas aussi des fonctions laïques, telles celles de préposé à la monnaie, d'agoranom, etc., ou bien si ces fonctions ne doivent être attribuées à ces mêmes personnages que pour une époque où ils ne détenaient plus ou pas encore la prêtrise ou l'éponymat. A cet égard — et le problème mérite d'être étudié de plus près à l'avenir — l'auteur relève un cas semblable, celui d'Aristagoras à Histria.

EXPLICATION DES FIGURES

Planche I. — Monnaies autonomes de Dionysopolis.

Planche II. — Monnaies autonomes de Dionysopolis.

Fig. 1. — Monnaie barbarisée (n° 39).

Fig. 2. — Surfrappe barbarisée (n° 40).

Fig. 3. — Détails de la monnaie du magistrat Acornion.

Fig. 4. — Variante de la précédente (n° 42).